

e'immeti'l-*aşere*siyle Ebû Ca'fer, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerinin ele alındığı *Nehcû'd-dimâşe fi kırâ'âtî'l-e'immeti's-selâse* adlı eserini Haremü'l-Halîl'de kendisinden, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *İkdû'l-le'âlî*siyle *Gâyetü'l-maflûb* ve İbnü'l-Vecîh'in *el-Kifâye* adlı eserlerini de müelliflerinden okudu. Bu hocalarından ayrıca Dâni'nin *et-Teysîr*, İbnü'l-Fahhâm'ın *et-Tecrîd*, Muhammed b. Hüseyin el-Kalânîsî'nin *el-İrşâd* adlı eserleri başta olmak üzere kıraate dair belli başlı kaynakları, Bedreddin İbn Cemâa ve Zeynüddin Abdurrahman b. Teis es-Sebtî'den *eş-Şâtıbiyye*'yi okudu. Zehebî, İbnü'l-Cündî'nin Dimaşk'a gelip kendisinden ders aldığını kaydeder. Tahsilini tamamladıktan sonra Mısır'ın kıraat âlimleri arasında yerini alan İbnü'l-Cündî'den Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Saîd ez-Zeylaî, İbnü'l-Kâşih, Osman b. Abdurrahman ed-Darîr gibi âlimler kıraat dersleri almıştır. Hadis ve nahiv alanlarında da kendini yetiştirmiş olan ve kaynaklarda Hanefî, sika, güzel ahlâklî bir âlim olarak tanıtılan İbnü'l-Cündî 769 yılı Şevval ayının sonlarına doğru (Haziran 1368) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Bustânü'l-hüdât fi'htilâfî'l-e'immeti ve'r-ruvât*. Kırâat-i aşereye Hasan-ı Basrî, A'meş ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerinin ilâvesiyle meydana getirilen eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 23) bulunmaktadır (diğer nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil: Mahtûâtü'l-kurâ'ât*, I, 288). 2. *el-Cevherü'n-nağid fi şerhi'l-Kaşid*. Kâsım b. Firrüh *eş-Şâtıbiyye* adlı kasidesinin şerhidir. Telifi Zilhicce 751'de (Şubat 1351) tamamlanan eserin girişinde kıraatin uyulması gereken bir sünnet olduğu, Hz. Peygamber'den güvenilir yoldan nakledilmeyen, re'y veya kıyasa dayanan kıraatlerin kabul edilemeyeceği, bazı nahivcilerin kendi re'y ve kıyaslarına uymayan sahih kıraatlerle ilgili itirazlarına itibar edilmemesi ve sahih kıraatlerin dil kurallarını belirlemede esas teşkil etmesi gerektiği belirtilmiştir. Kur'an'ın mushaflardan değil şifahî olarak alınmasının lüzumu üzerinde durulmuş; mütevâtir kıraatin şartları, şâz kıraatlerle Kur'an okumanın hükmü, el-ahruf-*ü*s-seb'a vb. konular işlenmiştir. Her sürenin başında onun Mekki-Medenî oluşu, âyet sayısı ve fâsılası hakkında da bilgi verilmiştir. Ortalarından bir kısmı eksik olan şerhin dört ciltlik bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 51-54) kayıtlıdır (diğer nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil: Mahtûâtü'l-kurâ'ât*, I,

289-290). 3. *Kitâbü'l-Taḥdîd fi izâhi't-Tesdid*. İbnü'l-Cündî'nin daha önce yazdığı *et-Tesdid fi't-tecvîd* adlı eserin şerhidir. *et-Tesdid*'in metninin sâd (ص), şerh kısmının sîn (س) harfiyle ayrıldığı şerhin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 54, vr. 179-213) ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (nr. 5529) nüshaları mevcuttur. Kaynaklarda ayrıca İbnü'l-Cündî'nin nahve dair *ez-Zübde* ve *el-Kaṭre* adında iki kitabının bulunduğu zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cündî, *Bustânü'l-hüdât fi'htilâfî'l-e'imme ve'r-ruvât*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 23, vr. 1^b-3^a; a.mlf., *el-Cevherü'n-nağid fi şerhi'l-Kaşid*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 51, vr. 8^a-9^a; nr. 54, vr. 178^a; a.mlf., *Kitâbü'l-Taḥdîd fi izâhi't-Tesdid*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 54, vr. 179^b; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'ât* (Altıkulaç), III, 1513; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 180-181, 506, 555; a.mlf., *en-Neşr*, I, 97; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, I, 441-442; *Keşfü'z-zunûn*, I, 244, 648; II, 953, 1352; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 726; II, 138; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 466; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, III, 59; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Riyad 1404/1984, IV, 31; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Kur'ân ve 'ulûmüh*, *et-Tecvîd*, Amman 1985, I, 101; *el-Fihrisü's-şâmil: Mahtûâtü'l-kurâ'ât*, Amman 1987, I, 288-299.

MUSTAFA ALTUNDAĞ

İBNÜ'L-CÜNEYD

(ابن الجند)

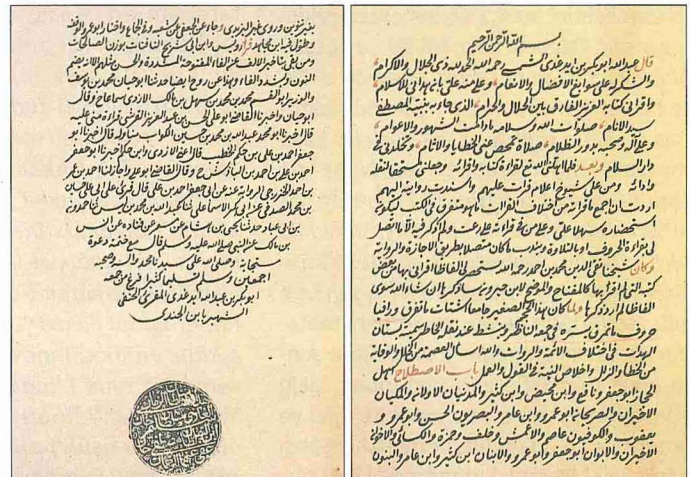
Ebû Ali Muhammed b. Ahmed
b. el-Cüneyd el-İşkâfî
(ö. 381/991)

Şii Usûliyyûn ekolünün öncülerinden,
fıkıh ve kelâm âlimi.

Bağdat ile Vâsıt arasındaki İşkâf'ta dünyaya geldi. Kâtib lakabıyla da anılır. Hadis dinlediği ilk hocalarından olan Humeyd b. Ziyâd'ın ölüm tarihi (310/922)

dikkate alınarak III. (IX.) yüzyılın sonlarında veya IV. (X.) yüzyılın başında doğduğu söylenebilir. Humeyd b. Ziyâd'dan başka Abdülvâhid b. Abdullah el-Mevsîlî, Ahmed b. Muhammed el-Âsımî, Muhammed b. Ali b. Ma'mer el-Kûfî gibi hocalardan hadis öğrendi. Fıkıh konusundaki hocaları bilinmemektedir. Küleynî ve Şeyh Sa'dûk'un çağdaşı olup dördüncü sefir Ali b. Muhammed'le tanışmış olan İbnü'l-Cüneyd Şeyh Müfid, Hüseyin b. Ubeydullah el-Gadâirî ve Ebû Abdullah İbn Abdûn'un hocasıdır. Ahmed b. Ali en-Necâşî ve Şeyhü'ttâife Ebû Ca'fer et-Tûsî gibi âlimler de hocaları vasıtasıyla onun öğrencileri olarak kabul edilmektedir. Nîşâbur'a seyahati (340/951) ve orada yaklaşık bir yıl kalması dışında Irak'ta ve özellikle Bağdat'ta yaşadığı bilinen İbnü'l-Cüneyd Rey'de vefat etti.

İbnü'l-Cüneyd daha çok fakih olarak tanınır. Şîa'da fıkıh usulünün gelişimi belirli dönemlere ayrılacak olursa onun yaşamış olduğu devir bunun hazırlık safhasını oluşturur; çünkü gaybet öncesi Şîa'da bu ilme ihtiyaç duyulmamıştır. Her ne kadar Şii ulemâsı, gaybet öncesi dönemde imamların ashabından bir kısmının usulle ilgili bazı risâleler telif ettiğini söylüyorsa da bunu delillendirmek oldukça güçtür. Ancak "büyük gaybet" in başlamasıyla birlikte fıkıh usulüne dair eserlerin kaleme alındığı, İsnâaşeriyye bünyesinde, fıkıhı sadece rivayet metinlerini nakleden bir ilim olmaktan çıkarıp usule ilişkin bazı prensipler ortaya koyan ilk şahıslardan birinin de İbnü'l-Cüneyd olduğu bilinmektedir. Bununla beraber onun daha sonraki Usûlî ulemâ gibi sistematik bir metot ortaya koymaktan ziyade eklektik bir yol takip ettiği dikkati çeker.

İbnü'l-Cündî'nin
Kitâbü'l-Bustân
adlı eserinin
ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Lâleli, nr. 23)

İmâmiyye Şîasî'nda akli tefekkür ve istidlâl metodunun öncülerinden biri kabul edilen İbnü'l-Cüneyd çağdaşı İbn Ebû Akil'le birlikte "Kadîmeyn" diye anılmaktadır. İbnü'l-Cüneyd'in fakih ve usulcî olmasına karşılık İbn Ebû Akil daha çok kelâmcı olarak şöhret bulmuştur. Bazı Şîî âlimleri, İsnââşeriyye'de ictihad kapısını açan ilk kişinin İbn Ebû Akil olduğunu söylerken bazıları da İbnü'l-Cüneyd olduğunu ileri sürer. İbn Ebû Akil usul alanında hiçbir eser kaleme almamışken İbnü'l-Cüneyd'in bu sahada pek çok eser vermesi ve daha sonraki Şîî ulemâsının bunlar hakkındaki değerlendirmeleri göz önünde bulundurulursa ikinci görüş daha ağır basar. İbnü'l-Cüneyd, eserlerinden hiçbirini bugün mevcut olmamakla birlikte fıkıh usulü alanında eser yazan ilk Şîî âlimi sayılmaktadır. İbnü'l-Cüneyd ve İbn Ebû Akil, daha sonra Şeyh Müfid, Şerîf el-Murtazâ ve Ebû Ca'fer et-Tûsî ile birlikte şekillenip ana hatlarıyla ortaya çıkan Usûlî düşüncenin ilk temsilcileri olup bu sebeple ilk dönem Ahbârîler'inin şiddetli tenkitlerine mâruz kalmışlardır. İbnü'l-Cüneyd, usul ve fûrû konusunda Ehl-i sünnet'in kitaplarını inceleyerek bu doğrultuda teliflerde bulunduğu, bunun sonucu olarak kıyas ve re'y ile amel ettiği için yalnız Ahbârîler'ce değil Usûlî ulemâ tarafından da ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bundan dolayı sonraki Usûlîler takip ettiği rasyonel metot hariç bir süre bu âlimin görüşlerine fazla itibar etmemiştir. İbn Ebû Akil Usûlî ulemâdan bir hayli rağbet görmüşken onun böyle bir rağbetten mahrum kalmasında Hanefî fıkıhıyla amel ettiğine dair rivayetin de payı vardır. Sonuçta Ahbârîler, Usûlî olduğunu ileri sürerek İbnü'l-Cüneyd'i eleştirirken Usûlîler de kıyas ve re'y ile amel edip Ehl-i sünnet'i taklit etmiş olması sebebiyle onun görüşlerini benimsediklerini açıkça söylemekten çekinmişlerdir. Talebesi Şeyh Müfid de hocasının fikhî istidadını takdir etmekle birlikte bu yüzden onu ağır bir şekilde eleştirmiş ve onun için müstakil risâleler kaleme almıştır. Bunlardan biri *en-Nakz 'alâ İbni'l-Cüneyd fi ictihâdihî bi'r-re'y*, bir diğeri *Nakzu Risâleti İbni'l-Cüneyd ilâ ehli Mısr*'dir. Şeyh Müfid, *el-Mesâ'ilü's-Sereviyye* ve *el-Mesâ'ilü's-Şâgâniyye* adlı eserlerinde de hocasının fikhî metodunun yanlış olduğunu belirttiikten sonra onun muhaliflerinin metodunu takip ederek kıyas ve re'y ile amel ettiğini ve imamlardan nakledilenlerle kendi şahsî görüşünü birbirine karıştırdığını ileri sür-

müştür. Ayrıca haber-i vâhid lehindeki tutumundan dolayı da hocasını eleştirmiştir. Hatta sıhhati kesin olmayan hadislerle amel etmesi sebebiyle bazı Şîî ulemâsı İbnü'l-Cüneyd'i ashâbû'l-hadis (Ahbârîler) ekolüne nisbet etmiştir. Halbuki İbnü'l-Cüneyd fıkıhta muhaddislerden tamamen farklı bir metot takip etmiş ve nassın zâhiriyle yetinmeyip akli istidlâl metotlarından da faydalanmıştır. Şeyh Müfid ve diğer Usûlî ulemânın kendisine yönelttikleri tenkitler, o dönemde müstakil bir Şîî fikhî ve usulünün mevcut olmayıp Şîî ulemâsının Sünî fikhına muhtaç olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İbnü'l-Cüneyd'in görüşlerine ilk defa İbn İdrîs el-Hillî (ö. 598/1202) atıfta bulunmuş, daha sonra gelen İbnü'l-Mutahhar el-Hillî de eserlerinde onun düşüncelerine yer vermiştir. Şehîd-i Evvel, Fâzîl Mikdâd ve Cemâleddin İbn Fehd el-Hillî onun görüşlerine büyük değer vermişlerdir. Şehîd-i Sâni, İbnü'l-Cüneyd'in ilk dönem ulemâsı arasında ender simalardan biri olduğunu ifade etmiştir. Daha sonraki Usûlî ulemâ, İbn Ebû Akil ile birlikte onu düşünce sistemlerinin öncüleri olarak kabul etmeye başlamış, fikirlerinin gelişmesinde onların görüşlerinden büyük ölçüde faydalanmışlardır.

Eserleri. Kaynaklarda İbnü'l-Cüneyd'in velûd bir müellif olduğu belirtilerek birçok eserinin adı zikredilir; bunların başlıcaları şunlardır: *Tehzîbü's-Şî'a li-ahkâmî's-şerî'a* (Şî'a kaynakları bundan övgüyle söz eder ve eseri İbnü'l-Cüneyd'in en önemli kitabı olarak nitelendirir. Şeyh Ebû Ca'fer et-Tûsî, eserin yaklaşık yirmi ciltten ibaret olduğunu ve fukaha metoduna göre çeşitli konuları kapsadığını belirtir [*el-Fihrist*, s. 164]). Çeşitli rivayetlerden bu eserin fûrû-i fikhın bütün konularını kapsayan, ayrıca usul ve hilâfiyâta yer veren hacimli bir kitap olduğu anlaşılmaktadır [*Kays Âl-i Kays*, III, 193]), *el-Muhtasarû'l-Ahmedî fi fikhî'l-Muhammedî* (önceki eserin özeti mahiyetindedir), *Ahkâmü's-şalât*, *Ahkâmü't-talâk*, *el-İrtiyâ' fi tahrimî'l-fukhâc*, *İzâletü'r-rân 'an kulûbi'l-ihvân*, *İstihracü'l-murâd min muhtelefi'l-hitâb*, *el-İstinfâr ile'l-cihâd*, *el-İstifâ*, *Ahkâmü'l-erş*, *el-İsrâ*, *el-Esfâr*, *el-İşârât ilâ mâ yunkiruhû'l-avâm*, *İşkâlû cümleti'l-mevâris*, *İzhâru mâ seterehû ehli'l-'inâd mine'r-rivâyeti 'an e'immeti'l-İtreti fi emri'l-ictihâd*, *el-İfhâm li-üşûli'l-ahkâm*, *el-Ülfe fi'l-keâm*, *Elfey mes'ele*, *Emsâlû'l-Kur'an*,

el-İnâs bi-e'immeti'n-nâs, *el-Beşâre ve'n-nezâre*, *Tebşîratü'l-'ârif ve nakdû'z-zâyif* (bu eser, İsnââşeriyye fikhî ve bu mezhebin hak olduğuna dair delillerin yanı sıra ahkâm hususunda müellifin yöneltmiş olduğu tenkitleri içermektedir), *et-Tahrîr ve't-takrîr*, *et-Terâkî ilâ a'le'l-merâkî*, *Tenbihû's-sâhî bi'l-İlmi'l-ilâhî*, *Hadâ'iku'l-Kuds*, *Kudsü't-tûr ve yenbû'u'n-nûr fi ma'na's-şalât 'ale'n-nebî*, *Sebilû'l-felâh li-ehli'n-necâh*, *el-Fesh 'alâ men ecâze'n-nesh* (müellifin 200'e yakın eserinin bir listesi ve bunların muhtevaları için bk. a.g.e., III, 193-207).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyh Müfid, *el-Mesâ'ilü's-Sereviyye*, Kum 1979, s. 56-57, 222-224; a.mlf., *el-Mesâ'ilü's-Şâgâniyye*, Nefef, ts., s. 17-22; a.mlf., *el-Fevâ'idü'r-raza'iyye*, Kum 1947, s. 386; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *Ricâlu'n-Necâşî*, Tahran 1919, s. 38, 299-302, 312; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 164; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-ulemâ* (nşr. Muhammed Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (nşr. Dârü'l-edvâ), s. 78; İbn İdrîs el-Hillî, *Kitâbü's-Serâ'ir*, Kum 1970, s. 99, 102, 397-398; Hür el-Âmilî, *el-Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1965, II, 236; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ ve hiyâzü'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1981, V, 19-23; Muhammed b. Süleyman Tünükâbüni, *Kışaşü'l-ulemâ* (nşr. Ali Refîfî), Kum 1991, s. 149-151; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1390-92/1970-72, VI, 145-153; Ebû Ali el-Mâzenderânî el-Hâirî, *Münthe'le-makâl*, Tahran 1300, s. 256; Hasan b. Abdullah el-Mâmekânî, *Tenkihü'l-makâl*, Nefef 1932, s. 67; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Nefef 1936, IV, 51; V, 236-238; XIX, 69; XX, 177; A'yânü's-Şî'a, IX, 101; Muhammed Bâkır es-Sadr, *el-Me'âlimü'l-cedide li'l-uşûl*, Nefef 1975, s. 55, 78-79; Hüseyin b. Şihâbüddin el-Kerekî el-Âmilî, *Hidâyetü'l-eb-râr ilâ tarikî'l-e'immeti'l-a'har* (nşr. Mirzâ Raûf Cemâleddin), Nefef 1977, s. 233; Ali Hüseyin el-Câbirî, *el-Fikrû's-selefî 'inde's-Şî'ati'l-İmâmiyye*, Beyrut 1977, s. 209-210; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, III, 188-209; Hüseyin Müderisî Tabâtabâi, *Muqaddime'ber Fikh-i Şî'a* (trc. Muhammed Âsaf), Meşhed 1989, s. 40-44; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Tahran 1989, I, 190-191, 194; II, 22, 26; Tebrizî, *Reyhânetü'l-edeb*, I, 121-122; Seyyid Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şî'a li-fünûni'l-İslâm*, Bağdad 1951, s. 302-303; Abdülaziz Abdülhussein Sachedina, *The Just Ruler in Shi'ite Islam*, Oxford 1988, s. 10, 71; Martin McDermott, *The Theology of Al-Shaikh Al-Mufid*, Beyrut 1986, s. 306; Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şî'asî'nda Ahbârîlik* (doktora tezi, 1996), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 106-109; Muhammed Kâzım İmâm, "Devre-yi Âgâz-i Fikh", *Hizâre-yi Şeyh Tûsî* (nşr. Ali Devvânî), Tahran 1983, s. 381-385; Ebû'l-Kâsım Gürcî, "Nigâhi ber Tahavvül-i 'İlm-i Uşûl", *Ma'âlât ve Berresihâ*, XIII-XVI, Tahran 1302, s. 54-55; Ahmed Pâketçi, "İbn Cüneyd", *DMBİ*, III, 258-262; Wilferd Madelung, "Ebn al-jonayd", *Elr.*, VIII, 31-32.

